

Rola propagandy w kinie polskim w okresie stalinowskim

Robert Przybysz

Adresat zajęć: uczniowie liceum, klasy I, II i III szkoły ponadgimnazjalnej.

Rodzaj zajęć: historia w klasie I, historia i społeczeństwo w klasie II i III.

Cel ogólny zajęć: Po zapoznaniu uczniów z filmem *Miasto nieujarzmione* Jerzego Zarzyckiego, wskazanie elementów propagandowych epoki socrealizmu na podstawie przeżyć ludności zniszczonej Warszawy (od X 1944 r. do I 1945 r.).

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- charakteryzuje los ludności stolicy Polski po powstaniu warszawskim;
- przedstawia sytuację polityczną Polski w latach 1944–1956;
- zna cechy charakterystyczne propagandy w państwie totalitarnym;
- odnosi nabytą wiedzę do filmu w celu lepszego zrozumienia specyfiki ówczesnych wydarzeń;
- rozumie rolę filmu w kształtowaniu rzeczywistości w oparciu o doświadczenia II wojny światowej i Polski stalinowskiej;
- potrafi rozróżniać informacje i opinie;
- umie funkcjonalnie wykorzystywać zasoby internetu i inne źródła wiedzy;
- zna pojęcia: propaganda, nowomowa, wojna ideologiczna.

Metody pracy: elementy wykładu, samodzielne korzystanie z internetu, wyszukiwanie informacji i tworzenie notatek, praca z filmem fabularnym, praca ze źródłem pisany, ikonograficznym i audiowizualnym, elementy dyskusji.

Formy pracy: praca w grupach, praca indywidualna, praca z całą klasą.

Środki i materiały dydaktyczne: film Jerzego Zarzyckiego *Miasto nieujarzmione* (1950), podręcznik, *Ojczyzny i ojczyźne spory*, WSiP, Warszawa 2013, ss. 212–214, ss. 215–221, ss. 222–223, podręcznik, *Po prostu historia*, WSiP, Warszawa 2015, ss. 242–243, ss. 318–334, podręcznik, *Rządzący i rządzeni*, Warszawa 2013, WSiP, ss. 96–100, *Od niepodległości do niepodległości*, *Historia Polski*, IPN, Warszawa 2010¹,

¹ Podręczniki dla całej klasy uzyskałem nieodpłatnie od BEP IPN Oddział w Łodzi w 2011 r.

ss. 189–190, ss. 205–300, Teki edukacyjne IPN, *Propaganda Polski Ludowej*, IPN, Łódź 2007, filmpolski.pl, strona filmu *Miasto nieujarzmione* (alternatywny tytuł *Robinson warszawski*)².

Słowa kluczowe: robinsonowie warszawscy, stalinizm, socrealizm, PRL.

Czas: 1 godzina lekcyjna + projekcja filmu.

Bibliografia: Bobin J., *Warszawscy robinsonowie — pierwsi i ostatni mieszkańcy zburzonego miasta*, „Krajobraz Warszawski” 1995, nr 17, ss. 1–16 ■ *Biuletyn IPN*, nr 11, Warszawa 2001 ■ Dudek A., Zblewski Z., *Utopia nad Wisłą. Historia Peerełu*, Warszawa – Bielsko-Biała 2008 ■ Kot W., *PRL. Czas nonsensu*, Poznań 2007 ■ Mazur M., Ligarski S., *Cywilizacja komunizmu. Odmiana nadwiślańska 1944–1956*, Warszawa 2016 ■ Studniarek M., *Dzieje warszawskich Robinsonów jako problem badawczy*, „Dzieje Najnowsze” 2015, nr 2 (47), ss. 63–78 ■ Synoradzka-Demadre A., *Zanim powstał „Pianista” Romana Polańskiego — „Robinson warszawski” (1945–1950)*, „Kwartalnik Filmowy” 2014, nr 86, ss. 190–208 ■ *Szeptane procesy*, pod red. Chłopek M., Warszawa 2005.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Przed zajęciami uczniowie samodzielnie oglądają film *Miasto nieujarzmione* Jerzego Zarzyckiego. W razie problemów z wyszukaniem, nauczyciel przesyła indywidualnie link do filmu w domenie publicznej³.
2. Nauczyciel sprawdza pracę domową zadaną na poprzedniej lekcji. Wskazani uczniowie przedstawiają losy mieszkańców Warszawy, którzy pozostali w swoim mieście po upadku powstania w październiku 1944 r. Korzystają z udostępnionego na poprzedniej lekcji linku do dwóch pozycji stosownej literatury⁴.
3. Następnie nauczyciel przedstawia losy niezwykle powikłanej historii powstawania filmu — dzieła stanowiącego świadectwo przemian ideologicznych i politycznych, jakie zachodziły w czasie, gdy je tworzono (ZAŁĄCZNIK NR 1).
4. W rozwinięciu nauczyciel krótko przypomina cechy państwa totalitarnego w oparciu o doświadczenia polskiego społeczeństwa w latach 1944–1956, wskazując na szeregi akcji propagandowych inicjowanych w PRL. Wspólnie z uczniami definiuje pojęcie stalinizmu oraz określa jego cechy w Polsce. Stosowne fragmenty wyświetlane

² <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=122525>

³ <http://filmoteka50.blogspot.com/2015/02/miasto-nieujarzmione-robinson.html>

⁴ Bobin J., *Warszawscy robinsonowie — pierwsi i ostatni mieszkańcy zburzonego miasta*, „Krajobraz Warszawski” 1995, nr 17. Dostępny przez: https://architektura.um.warszawa.pl/sites/default/files/KW_017_S.pdf

Michał Studniarek, *Dzieje warszawskich Robinsonów jako problem badawczy*, „Dzieje Najnowsze” 2015, nr 2 (47), dostępny przez: [http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_12775_DN_2015_2_06?q=a-2e48730-4f92-4010-a0cf-4a6f956fa0a6\\$1&qt=IN_PAGE](http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_12775_DN_2015_2_06?q=a-2e48730-4f92-4010-a0cf-4a6f956fa0a6$1&qt=IN_PAGE)

są na ekranie⁵. Uczniowie otrzymują notatkę w formie wydruku. Nauczyciel mówi o Zjeździe filmowym w Wiśle w 1949 r., podczas którego ogłoszono zasady realizmu socjalistycznego⁶. Następnie w oparciu o podręcznik⁷ uczniowie wyszukują i wymieniają dzieła sztuki socrealistycznej, a także definiują pojęcie „socrealizmu”, korzystając z encyklopedii internetowej PWN⁸.

5. Nauczyciel wyświetla fragmenty filmu *Miasto nieujarzmione* będące elementami propagandy komunistycznej w duchu stalinowskim. Zwraca uwagę na monolog narratora w początkowej części filmu: „Film ten jest opowieścią o bohaterstwie ludzi i zagładzie miasta. Jest dokumentem faszystowskiego barbarzyństwa. Przez tragiczną wymowę ruin i zgłiszcz apeluje do nieustępliwej walki z wszelkim faszyzmem. Wzywa do walki o pokój. Cofnijmy się w pierwsze dni października 1944 roku. Powstanie warszawskie skończone. Po 63 dniach tragicznych walk Warszawa nikczemnie zdradzona i oszukana wydana została na pastwę ognia i miecza hitlerowskiego. Pan generał Komorowski i pan generał von dem Bach mogli sobie pogratulować spełnionego dzieła. Ćwierć miliona bohaterskich synów polskiego ludu zginęło w nierównej walce⁹”. Głównymi bohaterami filmu są żołnierze Armii Ludowej broniący pozostałych w mieście cywilów, spadochroniarze Armii Czerwonej idący z odsieczą Warszawie i gotowi oddać dla niej życie oraz ich towarzysze z Pierwszej Armii Wojska Polskiego czekający za Wisłą na możliwość wkroczenia do miasta¹⁰.

6. Następnie na wyświetlanej przez nauczyciela na dużym ekranie stronie filmu *Miasto nieujarzmione* na filmpolski.pl¹¹, uczniowie znajdują informacje na temat zmodyfikowanych fragmentów filmu, wskazujących na obecność propagandy i nowomowy. Uczestnicy zajęć pod kierunkiem nauczyciela ustalają i zapisują definicje obu tych pojęć (ZAŁĄCZNIK NR 2)¹².

Nauczyciel dzieli klasę na dwie grupy. W oparciu o film Zarzyckiego *Miasto nieujarzmione* uczniowie, korzystając z Teki edukacyjnej IPN, *Propaganda Polski Ludowej*¹³,

⁵ <https://epodreczniki.pl/a/DFfxlyd6I>

⁶ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Film-Polska-Rzeczpospolita-Ludowa;4575021.html>

⁷ *Od niepodległości do niepodległości*, dział *Kultura i nauka w służbie ideologii* <http://www.polska1918-89.pl/kultura-i-nauka-w-sluzbie-ideologii,234.html>

⁸ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/socrealizm.html>

⁹ Film dostępny w domenie publicznej: <http://filmoteka50.blogspot.com/2015/02/miasto-nieujarzmione-robinson.html>

¹⁰ Za Synoradzka-Demadre A., *Zanim powstał „Pianista” Romana Polańskiego — „Robinson warszawski” (1945–1950)*, „Kwartalnik Filmowy” 2014, nr 86, s. 207.

¹¹ <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=122525>

¹² Obydwie definicje w załączniku podane są w oparciu o encyklopedię internetową PWN.

¹³ Teki edukacyjne IPN, *Propaganda Polski Ludowej*, IPN, Łódź 2007.

grupy oddzielnie sporządzają zmodyfikowany metaplan, określając cechy propagandy: grupa nr 1 — w państwie totalitarnym, grupa nr 2 — w państwie demokratycznym (ZAŁĄCZNIK NR 3).

7. Wykorzystując Teki edukacyjne IPN, *Propaganda Polski Ludowej*¹⁴, uczniowie oglądają materiał ikonograficzny (ZAŁĄCZNIK NR 4) i odpowiadają na pytania:

- Jakiego problemu społecznego lub politycznego dotyczy materiał propagandowy?
- Kto jest jego autorem i zleceniodawcą?
- Do kogo został skierowany?
- Jakich zabiegów w sferze werbalnej i wizualnej użyto, aby uzyskać jak najlepsze oddziaływanie na odbiorcę?

PRACA DOMOWA:

Obejrzyj w ciągu tygodnia trzy programy informacyjne z różnych stacji telewizyjnych i sporządź prywatny ranking ich wiarygodności. Za podstawowy miernik przyjmij zasadę rozdziału informacji od ich oceny. Uzasadnij pisemnie swoją opinię na ten temat.

ZAŁĄCZNIK NR 1

„Autorem pomysłu filmu był Czesław Miłosz, który oparł go na rozmowach z pianistą Władysławem Szpilmanem i jego relacji z ukrywania się w ruinach Warszawy w czasie II wojny światowej. Oryginalność pomysłu zasadzała się na samotności człowieka w pejzażu ruin wielkiego miasta. W umowie na scenariusz, podpisanej w 1945 r. wspólnie z Jerzym Andrzejewskim, Miłosz był wymieniony jako współautor. W roku 1945 scenariusz został poddany licznym przeróbkom, które zdruzgotały Miłosza. W międzyczasie poeta zaczął pracować jako urzędnik dyplomacji PRL-u w Ameryce. Prace nad filmem zostały zawieszono do wiosny roku 1948. Jerzy Zarzycki i Andrzejewski napisali nowy scenariusz, stosując się do zaleceń partii komunistycznej, o czym Miłosz w ogóle nie wiedział. *Robinson warszawski* miał premierę w 1949 r. i został zmiażdżony przez krytykę. Film, który w istocie był obrazem propagandowym, wszedł na ekrany w roku 1950. Nazwisko Andrzejewskiego zostało oczywiście włączone do napisów końcowych, zaś udział Miłosza został całkowicie pominięty¹⁵.”

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Synoradzka-Demadre A., *Zanim powstał „Pianista” Romana Polańskiego...*, dz. cyt., ss. 190–208.

ZAŁĄCZNIK NR 2

Propaganda:

1. szerzenie jakichś poglądów, haseł politycznych itp. mające na celu pozyskanie zwolenników;
2. technika sterowania poglądami i zachowaniami ludzi polegająca na celowym, natarczywym, połączonym z manipulacją oddziaływaniu na zbiorowość;
3. specjalna komórka, zespół ludzi realizujący takie cele; też: tekst, wystąpienie, film itp. realizujące takie cele.

Nowomowa: język władzy i kontrolowanych przez nią środków przekazu w państwach totalitarnych, służący do manipulowania ludźmi i nastrojami społecznymi.

ZAŁĄCZNIK NR 3

METAPLAN	
PAŃSTWO TOTALITARNE	PAŃSTWO DEMOKRATYCZNE
Cechy propagandy:	Cechy propagandy:
a) kult wodza; b) prymat polityki nad prawem; c) dominacja interesu państwa nad interesem jednostki; d) ujednolicenie form życia społecznego; e) rozbudowany system donosicielstwa; f) nieufność wobec więzi społecznych kształtujących się poza kontrolą władzy, niszczenie lub poddawanie ich pełnej kontroli; g) utopijne cele, np. stworzenie nowego człowieka i nowego ładu.	a) kreowanie wizerunku polityka; b) funkcjonowanie polityki w ramach prawa; c) liczenie się z opinią publiczną; d) realne cele; e) niepodważanie pluralizmu politycznego; f) rywalizacja wolnych mediów; g) dezinformacja (fejk news).
Wykorzystywanie propagandy:	Wykorzystywanie propagandy:
a) wszechobecność w każdej dziedzinie życia jednostki: szkoła, media, polityka zagraniczna, uroczystości państwowe, polityka wewnętrzna, gospodarka.	a) kreowania wizerunku, zwłaszcza w czasie trwania konfliktów zbrojnych; b) tabloidyzacja mediów; c) język propagandy politycznej w wypowiedziach polityków; d) realizowanie doraźnych celów.

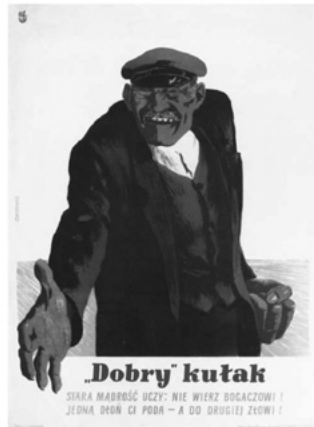
ZAŁĄCZNIK NR 4

Nie chcesz powrotu kapitalistów - głosuj trzy razy tak, 1946 r. Między Związeki Niepodległościowych w Łodzi

Kto ma rządzić w Polsce - oni czy my, 1946 r. Między Związeki Niepodległościowych w Łodzi

Stefan Wójcik, „Dobry” kutań, 1953 r. Między Związeki Niepodległościowych w Łodzi

Olgierd Nowowski, PSL - domek z kart, 1946 r. Między Związeki Niepodległościowych w Łodzi

Zdzisław Zychowski, Bądź czujny wobec wroga narodu, 1953 r. Zbiory prywatne

Stanisław Józef Grabowski, Szczekaczki, 1953 r. Między Związeki Niepodległościowych w Łodzi